O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [15]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK 796 (01)

Lyubov A. BURNES,
Katta öqituvçi, Özbekiston Milliy universiteti, Toşkent, Özbekiston
E-mail: lubovburnes@gmail.com,ORCID:0000-1234-5678-9101

Professor K.Arzibayev taqrizi asosida

СТУДЕНЧЕСКИЙ СПОРТ КАК ФАКТОР ПОДГОТОВКИ ВЫСОКОЭФФЕКТИВНЫХ СПОРТСМЕНОВ

Аннотация

Современный этап развития студенческого спорта в Узбекистане характеризуется появлением новых задач физического воспитания в высших учебных заведениях. Организация студенческой спортивной подготовки в высших учебных заведениях недостаточно научно разработана и систематизирована. В условиях коммерциализации и профессионализации спорта университеты, предоставляющие высшее профессиональное образование, являются не только гарантией подготовки высококвалифицированных спортсменов в регионе, но и важным фактором поддержания системы спортивной подготовки.

В статье дано общее описание высокоэффективного спорта, включая студенческие спортивные команды; проанализирована система организации студенческих спортивных команд и динамика их результатов; разработаны рекомендации по модернизации существующей организационной системы.

Ключевые слова: студенческий спорт, модернизация, массовый спорт, система организации спортивной подготовки.

STUDENTS SPORTS AS A FACTOR FOR TRAINING ATHLETES OF HIGHER ACHIEVEMENTS

Annotation

The modern stage in the development of student sports in Uzbekistan is characterized by the emergence of new tasks of physical education in universities. The organization of sports training for students in universities is scientifically undeveloped and not systematized. In the conditions of commercialization and professionalization of sports, universities that provide the opportunity to obtain higher professional education are not only guarantors of securing highly qualified athletes in the region, but also maintaining the system of sports training.

The article outlines the general characteristics of sports of the highest achievements, including student sports teams; the system of organization and the dynamics of the results of student sports teams are analyzed; recommendations aimed at modernizing the existing organization system have been developed .

Key words: student sport, modernization, mass sports, system of organization of training athletes.

YUQORI NATIJALARGA ERIŞUVÇI SPORTÇILARNI TAYYORLAŞDA TALABALAR SPORTI OMIL SIFATIDA

Annotatsiya

Özbekistonda talabalar sportini rivojlantirişning zamonaviy bosqiçi oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiyaning yangi vazifalari paydo bölişi bilan tavsiflanadi. Oliy ta’lim muassasalarida talabalar sport tayyorgarligini taşkil etiş ilmiy jihatdan yetarli darajada işlab çiqilmagan va tizimlaştirilmagan. Sportning tijoratlaşuvi va professionallaşuvi şaroitida oliy kasbiy ta’lim oliş imkonini beruvçi universitetlar nafaqat hududda yuqori malakali sportçilarni tayyorlaşning kafolati, balki sport tayyorgarligi tizimini saqlab qolişning ham muhim omilidir.

Maqolada yuqori natijalar sportining, jumladan, talabalar sport jamoalarining umumiy tavsifi keltirilgan; talabalar sport jamoalarini taşkil etiş tizimi va ularning natijalari dinamikasi tahlil qilingan; mavjud taşkil etiş tizimini modernizatsiya qilişga qaratilgan tavsiyalar işlab çiqilgan.

Kalit sözlar: talabalar sporti, modernizatsiya, ommaviy sport, sportçilarni tayyorlaşni taşkil etiş tizimi.

Kiriş. Jismoniy tarbiya – talabalarning tabiiy kuçlarini rivojlantirişga yönaltirilgan va ularning jismoniy imkoniyatlariga madaniy munosabati bilan vositalangan ijtimoiy-madaniy amaliyot qatlami sifatida namoyon böladi.

Talabaning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantiriş tarbiya jarayonining bir qismi, madaniy unsurlar va maxsus şaxsiy fazilatlarni rivojlantiriş sifatida qaraladi. Ta’lim jarayonini insonparvarlaştiriş individual tarbiyaning ulkan rolini, uning özига xos qadr-qimmatini ta’kidlaydi. Faqat şu holatdagina öz-özini rivojlantiriş, öz-özini tarbiyalaş, öz-özini takomillaştiriş, özini boşqariş va öz taqdirini belgilaşning ijtimoiy hamda individual jarayonlari mumkin va zarur bölgan holatga erişiş mumkin.

Işning maqsadi. talabalar sport jamoalarini yuqori natijalar sporti uçun zaxira sifatida taşkil etiş va tayyorlaşning samarali şart-şaroitlarini aniqlaş.

Maqsadga muvofiq quyidagi vazifalar belgilandi:

a) jismoniy tarbiya va sportning, şuningdek, yuqori natijalar sportining, jumladan, talabalar sport jamoalaridagi umumiy xususiyatlarini körsatiş;

b) talabalar sport jamoalarini taşkil etiş tizimi va natijalari dinamikasini tahlil qiliş;

c) mavjud taşkil etiş tizimini modernizatsiya qilişga qaratilgan tavsiyalar işlab çiqiş.

Sport jismoniy tarbiyaning boşqa tarkibiy qismlariga nisbatan muayyan sport ixtisosligida jismoniy sifatlar va ular bilan bevosita boğliq inson qobiliyatlarini izçil rivojlantiriş uçun eng katta imkoniyatlarni beradi. Şubhasiz, har bir sportçining “taşqi” maqsadi eng yuqori sport natijasiga erişiş bölib, u umumqabul qilingan mezonlarda (vaqt, masofa, vazn) natijaga erişiş, şuningdek, jismoniy ğalaba yoki muayyan musobaqadagi ğalaba körinişida ifodalanişi mumkin. Uşbu maqsadga erişiş orqali yanada muhim natijalar - insonning sifat va qobiliyatlarini takomillaştirişga erişiladi.

Bugungi kunda oliy ta’limning ijtimoiy institut sifatidagi roli ortib, u nafaqat malakali mutaxassisni, balki har tomonlama yetuk va soğlom şaxsni ham şakllantirmoqda. Oliy kasbiy ta’lim talabaning turli hayotiy vaziyatlarda şaxs sifatida rivojlanişining ustuvor yönalişi sifatida e’tirof etilgan. Yoş insonning şakllanişida jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ta’lim muhim örin tutadi; bu jarayonda maxsus bilimlar va ulardan özini takomillaştiriş uçun oqilona foydalaniş usullari egallanadi.

Talabalar orasida jismoniy tarbiyaning jozibador va juda ommabop şakli sportdir. Talabalar sportining muammolaridan biri – tanlangan mutaxassislik böyiça universitetdagi intensiv maşğulotlar va öqişni muvaffaqiyatli uyğunlaştirişdir. Hozirgi vaqtda yuqori sport mahoratiga erişiş uçun kuniga bir neça soatni sport maşğulotlariga bağişlaş, şu bilan birga kelajakdagi kasbni egallaş uçun universitetdagi ta’lim jarayoniga ham vaqt ajratiş zarur.

Bölajak talaba-sportçilarning universitetga kiriş motivlaridan biri öqiş davrida sport bilan şuğullaniş imkoniyatidir. Talabalar sportini rivojlantirişning taşkiliy-pedagogik asoslari talaba yoşlarni jismoniy va sport jihatdan takomillaştiriş, ularning qiziqiş va ehtiyojlarini qondiriş hamda Rossiya milliy terma jamoalari uçun sport zaxirasini tayyorlaş maqsadida amalga oşiriladigan davlat va jamoatçilik faoliyati şakllarining uyğunligi sifatida qaralişi kerak. V.A. Şçegolev, L.G. Yatsenko talabalar sportining taşkiliy xususiyatlarini quyidagiça tavsiflagan:

1) “Jismoniy tarbiya” fanining majburiy maşğulotlari vaqtida sport bilan şuğullanişning oçiqligi va imkoniyati;

2) öquv maşğulotlaridan böş vaqtda universitet sport seksiyalari va guruhlarida sport bilan şuğullaniş imkoniyati;

3) talabalar sport musobaqalarida qulay darajada muntazam iştirok etiş imkoniyati (tanlangan sport turlari böyiça öquv-nazorat musobaqalarida).

Bu butun tizim har bir talabaga avvalo sport turlari bilan tanişiş, söngra muntazam maşğulotlar uçun biror sport turini tanlaş imkonini beradi. Şunday qilib, talabalar sporti yuqori natijalar sporti uçun sport zaxirasini tayyorlaş funksiyalarini bajaradi; bunda izlaş, rağbatlantiriş va boşqaruvning muvofiqlaştiruvçi şakllarini hal etişda tizimli yondaşuvga qöşimça talablar qöyiladi. Köplab sport turlarida talabalar Özbekiston milliy terma jamoalarining köpçiligini taşkil etib, Yevropa, jahon va Olimpiya öyinlarida iştirok etadilar.

Talabalik - yuqori natijalarga erişuvçi sportçi-talabalarni tayyorlaşning innovatsion usul va şakllarini sinovdan ötkaziş va mustahkamlaş mumkin bölgan ijtimoiy bazadir. Sportda inson öz imkoniyatlari çegaralarini kengaytirişga intiladi; bu muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklardan tuğiladigan ulkan hissiyotlar olamidir. Sport insonni tarbiyalaş va öz-özini tarbiyalaşning eng ommabop vositalaridan biri bölib, unda bolalik va talabalik davrida rivojlantiriş nihoyatda zarur bölgan insonlararo munosabatlarning juda murakkab jarayoni mujassam. Sport aslida musobaqaviy faoliyat va unga maxsus tayyorgarlikdir. Şu sababli talabalar jamoasida sportning roli hozirgi vaqtda eng ommabop va muhim yönalişga aylanmoqda.

Sport yutuqlarining tez ösişi; xalqaro maydondagi raqobatning kuçayişi; sportning nafaqat şaxs, balki butun jamiyatni rivojlantiriş va takomillaştirişdagi rolini doimiy ravişda oşib borişi yuqori malakali sport musobaqalari iştirokçilarining yoşini “yoşartirdi” va talabalar jamoasida sport faoliyatining nufuzini belgiladi.

Talabalarning yanada ongli psixologik va yoş holati tufayli ular sportda eng yuqori natijalarga (jahon çempionlari va Olimpiya ğoliblari) erişiş uçun tört yillik siklda sportçilarni tayyorlaşning innovatsion usul va şakllarini sinab köriş hamda mustahkamlaş mumkin bölgan ijtimoiy bazadir. Talabalar sportini yuqori malakali talaba-sportçilarni tayyorlaş tizimini rivojlantirişda yangi yondaşuvlarni sinovdan ötkaziş maqsadida yagona eksperimental va innovatsion platforma sifatida ajratiş mumkin.

Şunday qilib, quyidagi ziddiyatlar mavjudligini yetarliça işonç bilan aytiş mumkin: talabalar sportini rivojlantiriş dasturlari sohasida ta’lim va fan vazirliklari hamda sport vazirliklari va hududlar faoliyatida oqilona muvofiqlaştirişning yöqligi; milliy talabalar sporti tizimining xalqaro tizimga integratsiyalaşmaganligi; universitet talabalarining yuqori natijalar sportçilari sifatidagi ulkan salohiyatiga talabning yetarli emasligi.

Işning dolzarbligi. Yuqori natijalar sportining asosiy maqsadi barça sport turlarida, musobaqalarda va, albatta, Olimpiya öyinlarida mumkin qadar eng yuqori sport natijalariga erişişdir. Sportçining har bir eng yuqori yutuği nafaqat uning şaxsiy ahamiyatiga ega, balki milliy boylikka ham aylanadi, çunki eng yirik xalqaro musobaqalardagi rekordlar va ğalabalar mamlakatning xalqaro maydondagi nufuzini saqlaş va mustahkamlaşga xizmat qiladi. Şu sababli eng yirik sport forumlari butun dunyodan millionlab muxlislarni televideniye, radio va boşqa ommaviy axborot vositalari orqali jalb qilişi ajablanarli emas. Buning yorqin va, ehtimol, eng dolzarb misoli - futbol. Minglab odamlar uni öynaydi, millionlab odamlar esa sevadi.

Global darajada huquqiy tartibga solişni rivojlantirişning eng muhim tendensiyalariga quyidagilar kiradi:

• sport sohasidagi boşqaruvni, şu jumladan global miqyosda, markazsizlaştirişni kuçaytiriş; sport sohasidagi özini özi tartibga soluvçi taşkilotlarning vakolatlarini kengaytiriş, davlatning sportga aralaşuvini kamaytiriş;

• butun dunyoda milliy sport qonunçiligini uyğunlaştiriş;

• aksariyat mamlakatlarda sport sohasidagi qonunçilik tartibga solişining tuzilmasini murakkablaştiriş va hajmini oşiriş tendensiyasi, şu bilan birga sport qonunçiligini tizimlaştirişning turli şakllaridan foydalanişni kengaytiriş va jadallaştiriş;

• professional sportni boşqariş modelini qayta körib çiqiş va tubdan takomillaştiriş;

• sportda zöravonlik va dopingdan foydalanişga qarşi kuraşişning huquqiy mexanizmlarini takomillaştiriş;

• sport transferlarini liberallaştiriş;

• sport translyatsiyalari töğrisidagi qonunçilikni liberallaştiriş;

• professional sportni moliyalaştirişni xususiylaştiriş, bu homiylik, sport translyatsiyalariga bölgan huquqlar, stadionlarni modernizatsiya qiliş va çiptalar tizimini takomillaştirişning rivojlanişiga olib keladi;

• sport loyihalariga sarmoya kiritayotgan investorlar uçun aniqlik va şaffoflikni oşiriş, investitsiya manfaatlarini himoya qiliş kafolatlarini kuçaytiriş;

• sportçilarning huquqlarini, jumladan, soğliğini himoya qiliş va iqtisodiy huquqlarini himoya qilişni kuçaytiriş;

• sportni iqtisodiy faoliyat sifatida e’tirof etişni yanada kuçaytiriş.

Har bir mamlakatning jismoniy tarbiya va sport harakatining öz milliy tizimi bölsa-da, Ğarbda, odatda, davlat, hukumat, jamoat va xususiy taşkilot hamda muassasalar sa’y-harakatlarining özaro uyğunlaşuvi kuzatiladi.

Jismoniy tarbiya - odamlarning har tomonlama jismoniy rivojlanişiga yönaltirilgan pedagogik jarayon bölib, ularning jamiyatdagi ijtimoiy vazifalarni bajarişi uçun zarur maxsus tayyorgarlikni ham öz içiga oladi. Bu tuşunça insonning jismoniy rivojlanişini ta’minlaydigan ta’lim va tarbiyani, jumladan, asosiy va maxsus sifatlarning rivojlanişiga ta’sir körsatiş, organizmning funksional

imkoniyatlarini oşiriş, muayyan şaxsning biologik xususiyatlari tufayli genetik dasturining imkon qadar tōliq röyobga çiqişiga kömaklaşişni qamrab oladi

Sport – ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarga yönaltirilgan jismoniy maşqlardan foydalanişga asoslangan tarbiyaviy, öyin va musobaqaviy faoliyatdir.

Sportçining sport faoliyatiga jalb etilişi orqali ijtimoiylaşuv bosqiçlarini tasniflaş uning sport karyerasini şakllantiriş bosqiçlari bilan boğliq bölişi mumkin. Agar uşbu tamoyilni qabul qilsak, ijtimoiylaşuvning quyidagi bosqiçlarini ajratiş mumkin:

a) subyektning sport faoliyatiga jalb etilişi;

b) ixtisoslaştirilgan ta’lim guruhlari va sport mahoratini takomillaştiriş guruhlaridagi maşğulotlar;

c) havaskor sportdan professional sportga ötiş;

d) sport karyerasini yakunlaş va boşqa karyeraga ötiş.

Talabalar sporti submadaniyati haqida, umumiy sport madaniyatining bir qismi sifatida söz yuritganda, bu özига xos jamoa ekanini aytiş mumkin. Klub a’zolari odatda sporti va universitetining ommabopligini oşiriş uçun yuqori natijalarga erişiş haqidagi umumiy ğoya atrofida yuqori jipslik, avloddan avlodga ötib keladigan özига xos qabul qiliş marosimlari, an’analar, urf-odatlar, muayyan jargon, forma uslubi va ehtimol sport klubi emblemalari bilan ajralib turadi.

Universitet sportining madaniy yoki ijtimoiy jihatlariga töxtalarkanmiz, tarixiy jihatlarni ham unutmaslik kerak, çunki, umuman olganda, aynan tarixiy faktlar muayyan hodisaning şakllanişining tōliq manzarasini tuzişga va uning kelajakdagi rivojlaniş yönalişini belgilaşga yordam beradi.

Tegişli infratuzilmaga ega yaxşi şakllangan sport muhiti, şuningdek, faol jismoniy faoliyat uçun muhit asosida yuqori sport natijalariga erişiş imkoniyati quyidagilarga imkon beradi:

• soğlom turmuş tarzining ommabopligini oşiriş;

talaba-sportçilarning universitet talabalar jamoasida doimiy bölişi orqali;

• sport rivojining keyingi bosqiçlarida (17-18 yoş) sport iste’dodlarini aniqlaş va ularni professional darajagaça, milliy terma jamoa zaxirasigaça rivojlantiriş;

• oliy ta’lim bilan muvaffaqiyatli uyğunlaştira oladigan yoşlarning sport karyerasini uzaytiriş;

• professional toifadagi sportçilarning sport karyerasini tugatgandan keyingi ijtimoiy moslaşuvini yumşatiş.

Yuqoridagi vazifalarni imkon qadar samarali hal etiş uçun talabalar sporti tegişli moddiy-texnik va kadrlar bazasiga ega bölişi kerak;

b) tanlangan mutaxassislik böyiça öqişni professional sport bilan uyğunlaştirişni moslaşuvçan maşğulot jadvali orqali optimallaştiriş, talaba-sportçilarning sifatli yaşaş va ovqatlaniş şaroitlarini, şuningdek, mustaqil işlaşi uçun zarur şaroitlarni ta’minlaş;

c) öquv yuklamasining xususiyatlarini hisobga olgan holda sport tadbirlarining eng maqbul kalendarini işlab çiqiş, bunda talabalar startlariga mahalliy va milliy darajadagi muhim jamoat tadbiri sifatida mustaqil ahamiyat beriş;

d) jamoani şakllantiriş asosiga eng yaxşilarni aniqlaşda adolat, sportçilarni saralaş va ilgari surişda şaffoflik tamoyilini qöyiş.

Albatta, talabalar sport jamoalarida yuqori toifadagi sportçilarni tayyorlaşning muvaffaqiyatli tizimini qisqa vaqt içida yaratib bölmaydi. Biroq uşbu ijtimoiy ahamiyatga ega hodisani modernizatsiya qiliş sari harakatlaniş uçun ustuvor çora-tadbirlar rejasini belgilaş zarur. Şunday çoralar sifatida tavsiyaviy xarakterdagi quyidagi qoidalarni taklif etiş mumkin:

a) ta’lim muassasalarida taşkil etilgan sport taşkilotlarining faoliyati va rivojlanişi uçun moliyaviy hamda soliq imtiyozlariga ehtiyoj;

b) ixtisoslaştirilgan sport tayyorgarligi böyiça ta’lim muassasalaridagi sport tizimlari bilan universitetlardagi sport tizimlarini integratsiyalaşni, şuningdek, uşbu tizimlarning uzviyligini ta’minlaş;

c) universitetda optimallaştirilgan sport boşqaruvi tizimini taşkil etiş;

d) universitet va uning bazasini talabalar sportining texnologik hamda moddiy-texnik ta’minoti tizimiga ilmiy bilimlar va işlanmalarni kiritiş, tayyorgarlik jarayonini qöllab-quvvatlaşga jalb etiş;

e) talabalar orasida jamoatçilik sport instruktorlari tizimini rivojlantiriş;

f) universitetda nogironligi bölgan talabalar uçun sportni rivojlantiriş;

g) talabalarni faol sportga jalb etiş, sport yutuqlari sohasida ta’lim berişga qaratilgan doimiy tarğibot dasturini şakllantiriş;

h) sport majmualari negizida talabalarga tibbiy, kosmetologik xizmatlar, soğlom ovqatlanişni taşkil etiş, sport anjomlari, kiyim-keçak va atributika kabi qöşimça xizmatlarni körsatişni yölga qöyiş.

Xulosa. Oliy ta’limdagi talabalar sonini hisobga olib, öz tajribasi va xorijiy mamlakatlarning eng muvaffaqiyatli tajribasidan foydalaniş orqali talabalar sporti rivojlanişning yangi, yuqori bosqiçiga kötarilişi mumkin. Biroq buning uçun talabalar sport klublarining şaroitlari va faoliyat omillarini yaxşilaş zarur.

Bundan taşqari, talabalar sport klublari va yoş sportçilar bilan işlaydigan taşkilotlarning kelajakda ta’lim va sportni birlaştirişga tayyor bölgan qöşma, kompleks faoliyati zarur. Bularning barçasiga qöşimça ravişda, universitet sportini rivojlantirişning asosiy turtkisi iqtisodiy jihat - sport taşkilotlarining özi va qöllab-quvvatlovçi taşkilotlar uçun moliyaviy hamda soliq imtiyozlari bölişini unutmaslik kerak. Muhim yönalişlardan biri ommaviy talabalar sportiga va talabalarni soğlom turmuş tarziga jalb etişga qaratilgan jamoatçilik faoliyatidir.

Bu jamoatçilik sport instruktorlari tizimini rivojlantiriş, qöşimça xizmatlar körsatiş uçun universitet negizida majmua yaratiş, nogironligi bölgan talabalar sportini rivojlantirişni öz içiga oladi. Istiqbolli yönaliş - tayyorgarlik jarayonini qöllab-quvvatlaşda universitetning ilmiy bazasini jalb etiş.

ADABIYOTLAR

1. Talabaning jismoniy tarbiyasi: Oliy ta’lim muassasalari uçun darslik / V.I. Ilyiniç. - M.: Gardariki, 2000. 448 b.
2. Platonov V.N. Malakali sportçilarni tayyorlaş. - M.: Jismoniy tarbiya va sport, 2005. 287 b.
3. Gritsak N.I. Talabalar sporti va uning jamiyat umumiy madaniyati bilan aloqasi // Fundamental tadqiqotlar. 2008. № 1. 89-90-b.